

Torn nå gränsen mellan historia, arkeologi och samhälle, Rapport från workshop 3, maj 2015

Workshopen ägde rum från lunch torsdagen 28 maj till lunch fredagen 29 maj på Uddeholms brukshotell, Uddeholm.

Deltagare: Eva Svensson, Karlstads universitet; Stefan Nilsson, Geographica Antikva AB; Annie Johansson, Länsstyrelsen i Värmlands län; Hans Hulling, Värmlandsarkiv; Susanne Pettersson, Norsk Folkemuseum, avdelning Norsk Maritimt Museum; Hilde Amundsen, NIKU; Vigdis Stensby, Statsarkivet Hamar; Pia Nilsson, Statens Historiska Muséer, Arkeologiska uppdragsverksamheten.

Ej närvarande: Tore Lahn, Hedmarks fylkeskommune (utträtt ur nätverket p g a reducerad arbetstid), Jan Löfgren, Värmlandsarkiv (familjeangelägenheter)

Gäst: Sven Glans, Uddeholms AB

Torsdagen 28 maj

Samling vid 11.30. Lunch och småprat.

Sven Glans, Uddeholm: Kort presentation av Uddeholms historia

1668 byggs Stjärnfors första herrgård byggs av Harald Posse och Stjärnfors Järnbruk byggs av Johan Karlström (brorson till Johan Börjesson börjat järnbruksverksamheten i trakten, Sunnemo). Stjärnfors bruk byggdes först utan privilegier. Karlstöm fick inledningsvis hjälp av Börjesson med bl a tillgång till järnmalm från Nordmark.

Uddeholm växte snabbt. Det var ett starkt segregerat samhälle. Disponenten och högre tjänstemän hade stora villor vid sjön. Den under 1900-talet växande klassen tjänstemän bodde i ett område, arbetarna bodde i träbostäder i ett område.

Bengt Gustaf Geijer och hustrun Lovisa tog över och byggde upp Uddeholms bolag 1720. Startade många bruk runt om i trakten – det blev ett stort företag. Efter makens död drev Lovisa företaget som ensam disponent.

Geijers byggde Herrgård 2 år 1733 (arkitekt Johan Carlberg som också byggde Slussen). Det var en pampig byggnad, men problem med värmeållning (inga kakelugnar). 1825 byggs den tredje (dagens) herrgård.

1843 Erik Georg Danielsson reser till USA för Uddeholms räkning för att lära ny smidesteknik och öppna den amerikanska marknaden. Som disponent anlade han Hagfors järnverk och NKJ-järnvägen (Nordmark- Klarälverns järnväg) på 1870-talet.

Disponent Nils Danielsen på 1940-talet säljer skogen och elektriciteten. Inom företagets ledning finns också ambitioner att satsa på Storfors istället för Uddeholm. Transporter har alltid varit Uddeholms problem.

Uddeholm har idag 835 anställda, 2 smidespressar, valsverk, stålverk, 10 ESR-ugnar. Företaget är miljöcertifierat. Dagens industriområde är byggd på gammalt avfall som lagts i sjön.

Hans Hulling: History Marketing som begrepp

Kommunikation och marknadsföring med organisationens historia som grund (förtroende skapande). Medvetet och strategiskt användande av organisations historia i kommunikation och marknadsföring.

Historia ger möjlighet till unicitet, till trovärdighet, kan hantera "skelett i garderoben" (särskilt tyska företag – man lyfter fram sin dåliga historia för att visa att man inget döljer), gör organisationen mindre sårbar (enstaka dåliga produkter "försvinner" i en historia av i övrigt robusta produkter), retro säljer.

Uddeholm använder sin långa historia som en del i sin marknadsföring, särskilt internationellt.

Globalisering har skapat vissa problem för history marketing, eftersom många företag köps upp av internationella aktörer och den lokala förankringen bryts. Det visar sig dock att de internationella aktörerna ofta vill ha företagets lokala historia.

History Marketing gäller inte bara företag utan finns även i offentlig sektor. Lång historia används som kvalitetsstämpel. Kulturarvsturism, historia ger ett mervärde. Diskuteras vems historia som säljer?

Exempel på produkter / företag som använder history marketing; Grythyttan, champagne, GB.

Diskussion

Historia är en stärkande faktor för de flesta verksamheter. Man kan använda dålig historia som en stärkande kraft för en god utveckling idag (t ex miljöfrågan där dåligt miljöarbete i historien tjänar som en bakgrund att visa hur bra man är idag).

Källkritisk problematik; man väljer till och väljer bort vilken historia man lutar sig mot i History Marketing.

Vems historia är god marknadsföring? T ex väljer man bort resandefolk osv.

Kulturresevat – ofta samma tidsskikt (Astrid Lindgren, i Norge dominerar vikingatiden).

Smärtsam historia behöver komma fram för att man ska kunna vinna försoning.

Stefan Nilsson: Exkursjonsmål

Kartsamling: Uddeholms samtliga torp och lägenheter 1810 karterade. Uppgifter om personer som bott på torpen hittas i andra dokument såsom kontraktsförslag.

Långhlidberget, fem övergivna torpställen varav ett registrerat i FMIS, övriga i Skog & Historia. Alla fem besökta plus ett par ställen till förekommer i kartverket 1810, med gårdstun med bostadshus, åker med korntal och äng. Ligger på krön av långsträckt ås i N–S, förbinds av äldre körväg/stig. Gårdstunen omgivna av f.d. åkermark med talrika odlingsrösen, större och mindre, vissa närmast kallmurade. Tydlig skillnad mellan f.d. inägormark och omgivande skogsmark. Husgrunder, flera med slaggsten, tegel och betong men med syll av granitsten. Förefaller ha varit i bruk till in på 1900-talet men syns ej i 1960-talets ekonomiska karta. Troligt med äldre faser men oklart om bostadshuset ligger på samma grunder eller ej. Diverse uthuslämningar, källor m.m. omkring gårdstunen. Äldre, större lövträd i granskogen vittnar om öppen mark för inte så längesedan. Planteringsplöjning för granplantering av f.d. åkermark på flera håll.

Traneberg, f.d. bergsmansgård som under 1700-talet var centrum för Tranebergshyttan. Denna lades ner omkring 1800 då istället Ulleshyttan byggdes och startades ca 1810. Traneberg övergick då till någon form av torp (markerat som T på konceptbladet till Häradsekonomiska kartan ca 1890).

(Snarkullen, besöktes ej. Samma typ av torpbosättning som Långlidberget, fast endast ett torp 1810. Registrerat i Skog & Historia.)

(Lillstugan, ett senare torp norr om på samma åschrön som Långlidberget, men yngre än dessa. Fins ej med i kartverket 1810 men däremot som en (liten) enhet på konceptbladet till Häradsekonomiska kartan ca 1890. Idag registrerat i Skog & Historia.)

Fredag 29 maj

Eva Svensson / Susanne Pettersson: Torpen i bruksmiljöer. Makt och människor utifrån det arkeologiska materialet

Bruken var borgerligt feodala skapelser, små "urbana" enheter som anlades i bygder tidigare dominerade av självägande bönder. Speciella landskap med ofta högt belägen, rumsligt isolerad, herrgård, arbetarbostäder, bruk osv skapades.

Bruksdöden i slutet av 1800-talet slog ut många värmäländska bruk, bl a Älvsbacka bruk som berörs här. Trots bruksdöd verkar torpare och backstugusittare ha klarat av att bo kvar i områdena.

Presentation av Pinobergs- och Nedre Granhultsprojekten. Pinoberget var en socialt sammanknuten grupp backstugorna, med en stig sammanbindande backstugorna, många av backstugusittarna var släkt och ingifta. Området ligger på häradsgårnsen, delvis under Älvsbacka bruk, delvis under bondbygden i Butorp. Traditioner om att området beboddes av smeder som ville vara oberoende av bruket, alternativt att oerhört fattiga människor bodde på Pinoberget. Skriftliga källor visar att flera av backstugusittarna hade förpantningskontrakt. Karteringar visar att det är förhållandevis enhetligt konstruerade enheter, flera husgrunder är stora och ser välbyggda ut.

Nedre Granhult, den mest manifesta backstugan i området, har grävts ut. Skriftliga källor visar att innehavaren hade förpantningskontrakt och levererade ved till Älvsbacka bruk. Arkeologiska undersökningen finner en välbyggd stuga. Fyndmaterialet visar att man har haft sömnad (symaskin) och bedrivit tjuvjakt. En diversifierad ekonomi kan vara förklaringen till att man klarat sitt uppehälle efter Älvsbacka bruk gick i konkurs.

Hans Hulling: Torp i bruksmiljöer. Makt och människor utifrån arkivens vittnesbörd.

Beskrivningar av provinsialläkare ger (överhetens) vittnesbörd om torparens och arbetarens kosthållning, livsstil, levnadsvillkor och hälsa.

Intressanta källor för maktanalys; t ex lagstiftning, kontraktsvillkor, avräkningsböcker, brev, landshövdingeberättelser (med prästernas underlag), muntlig tradition – kultur (lokalhistoriker), styrelseberättelser (bruken), redovisningar, husesyner.

Perspektiv på maktförhållanden; tvister, uppsägningar, löner – skulder (i avräkningsböckerna), genus (mans-, kvinno- och barndagsverken).

Kombinationer av material: Exemplet Långliberget; historiska kartor med beskrivningar till kartorna (av arkivtekniska skäl separerade), torpkontrakt (mycket detaljerade, hårda villkor och med en tydlig överhets retorik), husesyner, andra brev

Diskussion

Diskrepans i berättelserna om herrgården och bruket och historierna om torpen. För vem berättar man? Det cirkulerar passionerade berättelser om torpen, ofta bland från bygden utflyttade.

Företaget berättar företagets historia som historien om herrgården och bruket – är det den stora man tror åhörare vill höra? Eller den historia man vill förmedla?

Idag är många företag villiga att använda också "dålig" historia och historiska exempel för history marketing. (Miljöcertifiering har ändrat företags attityd till att inkorporera "problem" och använda dem till sin fördel). Det finns en risk att samhällskritik förlorar udden då det inkorporeras i företagande och tillväxt retorik.

Vad kan torpen bidra till ett företags history marketing? History marketing kan bara vara ett komplement till infrastrukturella satsningar och annan ekonomisk utveckling för en bygd.

Många hembygdsforskare är äldre, och intresset för lokalhistorisk forskning bland lokalt boende har en oklar framtid.

Dagens relation Uddeholms bolag och Hagfors markeras tydligt; Bolaget går ekonomiskt bra, men kommunen går dåligt. Ansvarstagandet företag – medborgare har förändrats. Under brukstiden tog bruket många sociala kostnader, idag får skattebetalarna för invånarnas sociala välfärd och infrastruktur till företaget. Problematik med avfolkning, för att bygga intresse för historia och framtidsmöjligheter.

Svenska bruksbygder avfolkas, norska storgårdsbygder expanderar. Vilken roll kan torpen spela i de olikartade samhällsprocesserna?

Förslag till nätverkets tredje års arbete att bjuda in lokalhistoriska intressenter för att höra om pågående arbeten och behov av stöd från expertis. Vad händer när torpinventeringen och bygdeboken är klar? Hur går man vidare med dessa material för hållbar utveckling? Kan skolorna vara ett viktigt utvecklingsområde.

Nästa work-shop äger rum 12-13 oktober, Stange, Norge.

Lunch och Avfärd